

**TEISINGUMO MINISTERIJOS
ADMINISTRACINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS DEPARTAMENTO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SKYRIUS**

**PAŽYMA
APIE LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO NORMŲ,
REGLAMENTUOJANČIŲ AREŠTO BAUSMĖS TAIKYMĄ, STEBĖSENA**

2010 m. vasario 9 d.

1. Reguliavimo sritis

Arešto bausmė Lietuvoje pradėta taikyti nuo 2003 m. gegužės 1 d., įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau vadinama – BK) redakcijai. Areštas yra trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje. Arešto bausmės terminas skaičiuojamas paromis. BK 49 straipsnis numato, kad arešto bausmę teismas skiria BK specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Arešto bausmės laikas už nusikalstamą veiką straipsnio sankcijoje nenurodomas. Jį nustato teismas, skirdamas bausmę. Už nusikaltimą skiriama nuo penkiolikos iki devyniasdešimties parų arešto, už baudžiamąjį nusižengimą – nuo dešimties iki keturiasdešimt penkių parų arešto. Vadovaujantis BK 90 straipsniu, nepilnamečiams asmenims gali būti skiriama nuo penkių iki keturiasdešimt penkių parų arešto. Arešto bausmė neskiriama nėščioms moterims ir gali būti neskiriama asmenims, auginantiems vaiką iki trejų metų, atsižvelgiant į vaiko interesus.

Areštas, kaip kriminalinė bausmė, yra viena iš laisvės atėmimo rūšių, nes jo esmė, kaip ir terminuoto laisvės atėmimo bausmės bei laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, yra fizinis nuteistųjų izoliavimas nuo visuomenės. Arešto bausmės ypatybė yra ta, kad atliekantiems šią bausmę nuteistiesiems negali būti taikomas lygtinis atleidimas nuo arešto bausmės prieš terminą arba neatliktos arešto bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme. Tokius apribojimus lemia taikomos bausmės pobūdis ir tai, kad ji yra trumpalaikė. Dėl šios priežasties nėra galimybės pakankamai pažinti nuteistąjį.

Jeigu paskirta iki keturiasdešimt penkių parų arešto, teismas gali nustatyti bausmę atlikti poilsio dienomis.

Pažymėtina, kad areštas numatytas 216-oje BK specialiosios dalies sankcijų. 181 šių normų areštas numatytas kaip alternatyvi laisvės atėmimui bausmė. Net 38 normose areštas – vienintelė alternatyvi laisvės atėmimui bausmė.

2. Arešto bausmės taikymas 2003-2008 m.

Arešto bausmė Lietuvos teismų praktikoje, nors santykinai ir nėra taikoma labai dažnai, tačiau vaidina svarbų vaidmenį taikomų bausmių struktūroje (2008 m. ji sudarė 9,1 %) Pažymėtina, kad iki 2004-07-13, kai galiojusioje BK 75 straipsnio redakcijoje buvo numatyta galimybė atidėti arešto bausmės vykdymą, ši bausmės rūšis buvo taikoma dažniau (2004 m. – 16,1 % nuo visų paskirtų bausmių) (žr. 1 lentelę).¹

Arešto bausmė praktikoje skiriama tiek už baudžiamuosius nusižengimus, tiek už nusikaltimus (žr. 2 lentelę). Nuo 2005 m. žymiai padidėjo arešto bausmių dalis, skiriama už baudžiamuosius nusižengimus: 2003-2004 m. už baudžiamuosius nusižengimus paskirtų arešto bausmių dalis sudarė apie 20 %, 2005-2008 m. – vidutiniškai 35 %. Taip pat svarbu atkreipti

¹ Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 14.

dėmesį į tai, kad skiriant bausmę už baudžiamuosius nusižengimus, arešto bausmė sudaro žymiai didesnę dalį, palyginus su bendra už visas nusikalstamas veikas skiriama bausmių struktūra. Pavyzdžiui, 2008 m. už baudžiamuosius nusižengimus buvo paskirtos 1.507 bausmės, o iš jų arešto bausmė sudarė net 30 % (už baudžiamuosius nusižengimus skiriamų bausmių struktūroje maždaug 50 % sudaro baudos bausmė, apie 12 % – laisvės apribojimo bausmė, tik apie 4 % – viešųjų darbų bausmė).²

Šiuo metu Lietuvoje veikia šešios areštinės, kuriose nuteistieji atlieka paskirtas arešto bausmes (Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime (16 vietų), Šiaulių tardymo izoliatoriuje (26 vietos), Marijampolės pataisos namuose (80 vietų), Pravieniškių 3-uosiuose pataisos namuose (67 vietos), Panevėžio pataisos namuose (26 vietos) ir Kauno nepilnamečių pataisos namuose – tardymo izoliatoriuje (27 vietos). Pažymėtina, kad areštinių užpildymas svyruoja nuo 22 % (Kauno nepilnamečių pataisos namai – tardymo izoliatorius) iki 56 % (Pravieniškių 3-ieji pataisos namai). Bendras areštinių užpildymas - 41 %.

2 lentelė. Arešto taikymo praktika už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus Lietuvoje

Metai	Skirta asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusižengimus		Skirta asmenims, padariusiems nusikaltimus	
	Absoliutus skaičius (iš jų – nepilnamečiams)	%	Absoliutus skaičius (iš jų – nepilnamečiams)	%
2003	272 (...)	17,4	1.294 (...)	82,6
2004	575 (53)	20	2.304 (395)	80
2005	628 (37)	37,4	1.053 (108)	62,6
2006	325 (4)	27,4	860 (46)	72,6
2007	474 (17)	42,9	632 (34)	57,1
2008	462 (13)	35,5	841 (62)	64,5

Kaip pavaizduota 3 lentelėje, tarp asmenų, kurie atvyko atlikti arešto bausmę, didžiausią dalį (apie 50 %) sudarė už vagystes nuteisti asmenys. Daug rečiau arešto bausmė buvo atliekama už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis (nuo 14 % 2004 m. iki 7 % 2005 m. ir 2006 m.)³, plėšimus (6-8 %), viešosios tvarkos pažeidimus (5-7 %), kitos nusikalstamos veikos sudarė dar mažesnę dalį. Apibendrinus, galima teigti, jog didžiausią dalį arešto bausmių atlieka asmenys, nuteisti už turtines nusikalstamas veikas.⁴

Apie 2/3 vykdomų arešto bausmių (nuo 53 % 2005 m. iki 64 % 2008 m.) skiriama 21-40 metų amžiaus asmenims. Apie penktadalis arešto bausmes atliekančių asmenų buvo 18-21 metų amžiaus (13 % – 2008 m., 24 % – 2005 m.). Nepilnamečių, atlikusių arešto bausmę, dalis svyravo nuo 2 % 2004 m. iki 10 % 2007 m.

Vykdomų arešto bausmių vidurkis svyruoja nuo 1 mėn. ir 28 d. (≈58 dienos) 2004 m. iki 2 mėn. ir 7 d. (≈67 dienos) 2007 m. Taigi, 2004-2008 m. vykdytų arešto bausmių vidurkis padidėjo daugiau nei 10 %. Šiuos pokyčius didžiaja dalimi lėmė už vagystes skiriamų arešto bausmių trukmės vidurkio pokyčiai (nuo 1 mėn. ir 23 d. 2004 m. iki 2 mėn. ir 4 d. 2006 m.). Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad į laisvę išleistų asmenų realiai atliktos arešto bausmės vidurkiai svyravo nuo 1 mėn. ir 8 d. (≈38 dienos) 2005 m. iki 1 mėn. 15 dienų (≈45 dienos) 2008 m. Kalėjimų departamento duomenimis absoliuti dauguma arešto bausme nuteistųjų (išskyrus keletą atvejų per metus) atlieka visą teismo paskirtą bausmę, todėl šis skirtumas tarp teismo paskirtos ir

² Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 8.

³ Arešto bausmė 2004 m. išbraukta iš šių nusikalstamų veikų sankcijose numatytų bausmės rūšių, paliekant tik terminuoto laisvės atėmimo bausmes.

⁴ Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 16.

realiai atliktos arešto bausmės turbūt tegali būti paaiškinamas techninėmis skaičiavimo subtilybėmis (pvz., kai įskaitomas suėmimo terminas ir pan.).⁵

3 lentelė. Nusikalstamos veikos, už kurias nuteistieji atliko arešto bausmę

	2004	2005	2006	2007	2008
Per metus atvyko naujai nuteistų asmenų, iš jų nuteistų:	950	1.262	1.171	1.034	1.103
Už vagystę	474	634	602	515	566
Už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis	133	89	82	97	96
Už viešosios tvarkos pažeidimą	46	84	83	57	70
Už plėšimą	69	101	88	60	65
Už vengimą išlaikyti vaiką	11	24	24	41	30
Už sukčiavimą	16	33	22	21	18
Už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą	21	17	20	28	17
Už turto prievartavimą	3	2	1	1	13
Už sunkų sveikatos sutrikdymą	10	14	9	6	9
Už nusikalstamas veikas, susijusias su ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis	14	36	15	15	7
Už kyšininkavimą	0	1	3	0	0
Už neatsargų gyvybės atėmimą	0	0	0	0	0
Už kitas nusikalstamas veikas	153	227	222	193	212

3. Užsienio šalių praktika taikant arešto arba trumpalaikio laisvės atėmimo bausmes

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje (73)17 dėl trumpalaikės pilnamečių teisės pažeidėjų priežiūros, valstybės – Europos Tarybos narės raginamos riboti laisvės atėmimo taikymą. Tačiau pačioje rezoliucijoje kalbama ne tik apie laisvės atėmimo netaikymą, joje kalbama apie jo ribojimą, t. y. ir apie galimybes nustatyti minimalius laisvės atėmimo terminus. Kaip rodo Europos valstybių baudžiamųjų įstatymų analizė, visose jose nustatyti santykinai trumpi minimalūs laisvės atėmimo terminai. Kai kuriose valstybėse, analogiškai kaip Lietuvoje, išskiriamos atskiros arešto bausmės: Estijos BK 48 str. numato areštą nuo 1 dienos iki 30 dienų; Latvijos BK 39 str. numato areštą nuo 3 dienų iki 6 mėnesių; Italijos BK 25 str. numato areštą nuo 5 dienų iki 3 metų; Belgijos BK 28 str. numato atskirą kalnimo formą – nuo 1 dienos iki 7 dienų. Kitose valstybėse atskiros arešto bausmės neišskiriamos, tačiau nustatoma, kad minimali laisvės atėmimo trukmė yra 1 diena (Austrijos BK 18(2) str.; Olandijos BK 10 str., analogiškai Prancūzijos ir Danijos baudžiamieji kodeksai minimalios laisvės atėmimo trukmės išvis nenumato), 14 dienų (Suomijos BK 2.2 str.; Švedijos BK 26.1 str.; Norvegijos BK 22.2 str.), 1 mėnuo (Lenkijos BK 37 str.; Vokietijos BK 38 str.). Tik Ispanijoje (BK 36 str.) ir Šveicarijoje (BK 40 str.) numatoma minimali 6 mėnesių laisvės atėmimo riba. Tačiau Šveicarijos BK 41 str. skelbia, kad išimtiniais atvejais gali būti skiriamos ir

⁵ Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 17.

trumpesnės laisvės atėmimo bausmės: „Teismas gali paskirti realiai vykdytiną trumpesnę nei 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę tik tuomet, kai nėra bausmės vykdymo atidėjimui būtinų aplinkybių (42 str.) ir tikėtina, jog baudos bausmė arba viešųjų darbų bausmė negalės būti įvykdyta“. Be to, pagal Šveicarijos BK 79 str. trumpesnės nei 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmės, kaip taisyklė, atliekamos atvirose įkalinimo įstaigose, o ne ilgesnės kaip 4 savaičių laisvės atėmimo bausmės nuteistojo prašymu gali būti atliekamos dalimis, poilsio arba švenčių dienomis.⁶

Analizuojamu kontekstu įdomi Vokietijos BK 47 str. nuostata, reikalaujanti, kad trumpesnės nei 6 mėnesių bausmės būtų skiriamos tik išimtiniais atvejais. Ši nuostata remiasi kriminologinių tyrimų išvadomis, kad trumpalaikis įkalinimas atneša daugiau žalos, nei naudos, nes kaltininkas trumpam laikui, tačiau su itin neigiamais padariniais „ištraukiamas“ iš savo socialinės aplinkos. Tokios bausmės trukmės nepakanka nuosekliam darbui su nuteistuoju, ji dažnai turi žalingą, netgi recidyvą skatinantį poveikį nuteistajam, organizacine, žmogiškųjų išteklių ir finansine prasme neproporcingai apsunkina penitencinę sistemą. Todėl Vokietijos BK 47 str. 1 d. nustatyta, kad „Teismas trumpesnę nei 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę gali skirti tik tuomet, kai yra ypatingos aplinkybės, susijusios su veika arba kaltininko asmenybe, dėl kurių laisvės atėmimo bausmės skyrimas, siekiant poveikio kaltininkui arba ginant teisinę tvarką, yra būtinas“. Pirmąją šios sąlygos dalį sudaro specialiosios prevencijos, antrąją – bendrosios prevencijos siekiai. To paties straipsnio 2 d. įtvirtinta nuostata, jog tais atvejais, kai BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje nėra numatyta baudos bausmė, o teismas nemano, jog būtų tikslinga skirti 6 mėnesių ar ilgesnę laisvės atėmimo bausmę, tuomet turi būti skiriama baudos bausmė, jei tik nėra šio straipsnio 1 d. numatytų aplinkybių. Kitaip tariant, siekiant išvengti laisvės atėmimo, teismui sudaroma galimybė skirti baudos bausmę, net jei ji nėra numatyta straipsnio sankcijoje. Pažymėtina, jog šio straipsnio nuostatų konstitucingumą dar 1970 m. tikrino Vokietijos Konstitucinis teismas, konstatuodamas, kad tokios įstatyminės nuostatos įtvirtinimo priešastimi buvo menka trumpesnės nei 6 mėnesių bausmės baudžiamoji politinė reikšmė.⁷

Literatūroje trumpalaikių arešto bausmių atsisakymas paprastai grindžiamas dar utilitaristinės baudžiamosios teisės teorijos pradininkų C. Beccaria'os ir J. Bentham'o suformuluotomis nuostatomis, kad tokios bausmės nėra tikslingos, nes jos nei pakankamai įbaugina ir atgraso potencialius nusikaltėlius nuo nusikalstamų veikų padarymo, nei sudaro sąlygas nusikaltusių asmenų reformai (reabilitacijai), t. y. jų „perauklėjimui“ laisvės atėmimo vietose. Atvirkščiai, asmeniui patekus į laisvės atėmimo vietas, kuriose neretai klesti įvairios subkultūros, tokių asmenų resocializacijai greičiau padaromas neigiamas, nei teigiamas poveikis. Be to, atsisakius trumpalaikių bausmių dažnai tikimasi sumažinti kalinių skaičių. Būtent aukščiau minėtos trumpalaikės kalinimo bausmės ribojančios normos įtvirtinimas Vokietijos baudžiamajame kodekse lėmė reikšmingą kalinių skaičiaus sumažėjimą šioje šalyje. Panašiais tikslais ketinama atsisakyti trumpalaikių kalinimo bausmių Škotijoje. Argumentuojant už trumpalaikių įkalinimo bausmių panaikinimą ar ribojimą, remiamasi empiriniais duomenimis, rodančiais, kad trumpalaikės kalinimo bausmės nėra efektyvios, kad vietoj jų taikomi viešieji darbai daug labiau sumažina recidyvo riziką.⁸

Bet kuriuo atveju, pažvelgus į užsienio šalių bausmių praktiką matyti, jog trumpalaikis įkalinimas taikomas santykinai dažnai. Pavyzdžiui, trumpalaikis įkalinimas iki 6 mėnesių 1995 m. Olandijoje sudarė 79 % visų laisvės atėmimo bausmių, 1992 m. Šveicarijoje jos sudarė 79,6 % (2003 m. – net 90 %), Danijoje – 77,3 %, Norvegijoje – 75,2 % visų laisvės atėmimo bausmių. Netgi pačioje Vokietijoje trumpalaikis realus (t. y. neatidedant vykdymo) įkalinimas 2005 m. sudarė maždaug 10 %.⁹

⁶ Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 19.

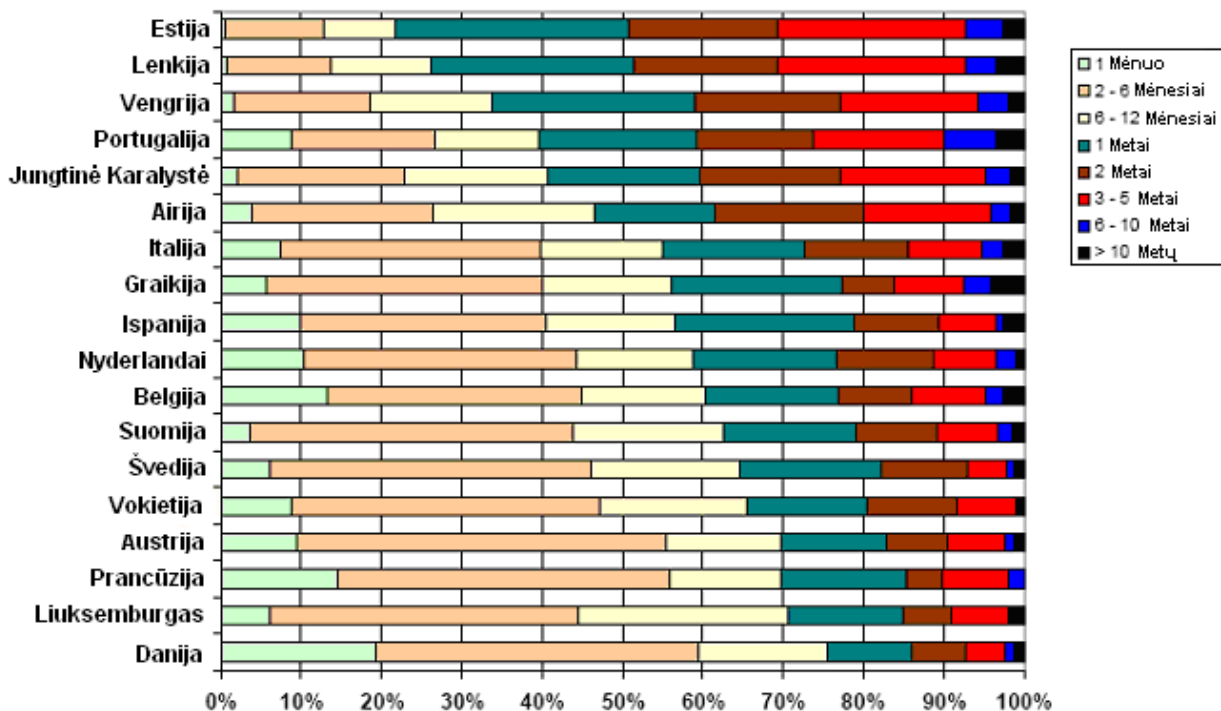
⁷ Ten pat. P. 20.

⁸ Ten pat. P. 21.

⁹ Ten pat. P. 22.

1 paveikslėlyje pavaizduota Vokietijos Makso Planko užsienio šalių ir tarptautinės baudžiamosios teisės instituto 2005 m. atlikto tyrimo rezultatai. Jame matyti, kad trumpalaikis įkalinimas (iki 6 mėnesių) šiose šalyse 2005 m. sudarė nuo 15 % (Estijoje) iki beveik 60 % (Danijoje). Nors ne visos tokios trukmės bausmės buvo realiai vykdomos, t. y. jų vykdymas buvo atidėtas (Vokietijoje net apie 80 %), pats faktas rodo, jog trumpalaikis įkalinimas Europos šalyse yra taikomas.

1 pav. Pakirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė kai kuriose Europos Sąjungos šalyse

Iš pateiktų duomenų darytina išvada, kad nepaisant egzistuojančių skirtingų požiūrių į trumpalaikio įkalinimo (įskaitant ir arešto bausmę) naudą nuteistųjų resocializacijos bei nusikalstamų veikų prevencijos procese, trumpalaikio įkalinimo taikymas Vakarų Europos šalių teismų praktikoje yra ypač paplitęs reiškinys, kadangi laisvės atėmimo (tarp jų ir arešto) bausmių, siekiančių nuo 1 iki 6 mėnesių šiose šalyse paskiriama nuo 25% (Portugalijoje) iki 60% (Danijoje), lyginant su visomis su laisvės atėmimu susijusiomis bausmėmis. Atsižvelgiant į tai manytina, kad ir Lietuvoje arešto bausmė (kaip viena iš trumpalaikio įkalinimo formų) turėtų likti baudžiamosios teisės sistemoje.

4. Arešto bausme pasiekti tikslai

Arešto bausmė (pagal BVK 50-61 str. ir Areštinių vidaus tvarkos taisyklės) vykdoma kamerų tipo patalpose – tai leidžia sumažinti nuteistųjų subkultūros įtaką, palyginus su įprasta laisvės atėmimo bausmės vykdymo forma patalpose įstaigose. Be to, svarbi ir jau minėta arešto atlikimo poilsio dienomis galimybė.

Be to, teigiamai vertintina ir galimybė arešto bausmę atlikti poilsio dienomis. Tokia arešto bausmės vykdymo tvarka yra vertintina itin palankiai, ja sudaromos sąlygos siekti laisvės atėmimo

tikslų nenutraukiant nuteistojo asmens socialinių ryšių (ypatingai – neprarasti darbo vietos). Panaši arešto bausmės vykdymo tvarka egzistuoja ir kitose valstybėse (Australijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Naujojoje Zelandijoje, Olandijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, vidutiniškai iki 10 % areštu nuteistų asmenų atlieka šią bausmę poilsio dienomis (2005 m. sausio 1 d. tokių buvo 9 iš 114, 2006 m. sausio 1 d. – 7 iš 111, 2007 m. sausio 1 d. – 4 iš 100, 2008 m. sausio 1 d. – 10 iš 107, 2009 m. sausio 1 d. – 7 iš 101). Jeigu asmuo pažeidžia šią arešto bausmės atlikimo tvarką, ją teismas savo sprendimu gali pakeisti įprastine arešto bausmės atlikimo tvarka.

Arešto bausmė savo esme panaši į terminuoto laisvės atėmimo bausmę. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas areštą apibrėžia kaip trumpalaikį laisvės atėmimą, atliekamą areštineje (BK 49 str. 2 d.). Kaip laisvės atėmimo forma areštas traktuojamas ir kai kuriuose Lietuvos teismų sprendimuose. Vis dėlto BK komentare ir aukštesnės pakopos teismų sprendimuose arešto bausmė suvokiama kaip alternatyva laisvės atėmimui. Kaip pažymi Lietuvos Apeliacinis teismas, arešto bausmė savo turiniu tikrai negali būti tapatinama su terminuoto laisvės atėmimo bausme. Šios bausmės skiriasi ne tik pagal asmens izoliavimo nuo visuomenės laiką, tačiau ir pagal šių bausmių atlikimo tvarką ir sąlygas bei kitas su šių bausmių paskyrimu susijusias teises pasekmes. Toks arešto bausmės, kaip „alternatyvos“ laisvės atėmimui traktavimas, yra diskutuotinas, tačiau būtent toks šios bausmės vertinimas Lietuvos teismų praktikoje, todėl atsisakius arešto bausmės, tai galėtų lemti dažnesnį laisvės atėmimo bausmės taikymą.

Jeigu arešto bausmės būtų iš viso atsisakyta, atsižvelgiant į egzistuojančią teismų praktiką, tai reikštų platesnį terminuoto laisvės atėmimo bausmės taikymą. Tačiau terminuoto laisvės atėmimo bausmės taikymo apimtys gali išsiplėsti ir atsisakius arešto kitose BK specialiosios dalies normose. Teisės institutas pažymi, kad baudžiamojoje teisėje diegiant bendruomenines baudžiamojo poveikio priemones (tokias kaip laisvės apribojimo ar viešųjų darbų bausmės) beveik visuotinai susiduriama su vadinamoju „tinklo plėtimo“ fenomenu: situacija, kai geri norai išplėsti švelnesnių baudžiamųjų priemonių taikymą realiai lemia dažnesnį represyvesnių priemonių taikymą arba asmenų, kuriems taikomos įvairios formalios baudžiamosios priemonės, skaičiaus didėjimą.

5. Neigiamos pasekmės

Pažymėtina, kad Lietuvoje bausmių taikymo praktikoje laisvės atėmimo bausmės vidurkis, lyginant su kitomis šalimis, yra labai didelis: 2008 m. jis sudarė net 5 metus ir 5 mėnesius, skaičiuojant pagal įkalinimo įstaigose šią bausmę atliekantiems asmenims paskirtų bausmių trukmę (be arešto bausmės).

4 lentelėje pateikti duomenys apie laisvės atėmimo bausmę kiekvienų metų pabaigoje atliekančių asmenų turimos atlikti bausmės trukmę. Joje matyti, kad, pavyzdžiui, 2008 m. pabaigoje tik 3,6 % įkaltųjų asmenų reikėjo atlikti bausmę iki 6 mėnesių (įskaitant areštą).¹⁰

4 lentelė. Nuteistųjų realia laisvės atėmimo bausme (ir areštu) struktūra pagal teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmę Lietuvoje 1997-2008 m. (kiekvienų metų pabaigoje)

Metai	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Įkaltųjų iš viso	10.364	11.983	12.205	7.601	9.755	9.414	6.701*	6.841*	7.010*	7.082*	6.911*	7.022*
Trukmė												
3-6 mėnesiai	93	88	133	168	278	207	188**	285**	294**	252**	230**	253**
	0,9%	0,7%	1,1%	2,2%	2,8%	2,2%	2,8%	4,2%	4,2%	3,6%	3,3%	3,6%

¹⁰ Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos 2009 Nr. 4 (66) P. 23.

6-12 mėnesių	294	248	236	249	562	386	368	433	477	427	370	323
	2,7%	2,1%	1,9%	3,3%	5,8%	4,1%	5,5%	6,3%	6,8%	6%	5,4%	4,6%
1-3 metai	3.317	3.416	3.258	2.062	3.236	2.801	2.094	2.239	2.335	2.273	2.143	2.140
	30,0%	28,5%	26,7%	27,1%	33,2%	29,8%	31,3%	32,7%	33,3%	32,1%	31%	30,5%
3-5 metai	3.464	3.903	3.971	1.829	2.078	2.237	1.609	1.531	1.484	1.528	1.532	1.534
	31,3%	32,6%	32,5%	24,1%	21,3%	23,8%	24%	22,4%	21,2%	21,6%	22,2%	21,8%
5-10 metų	3.087	3.486	3.681	2.363	2.545	2.724	1.597	1.465	1.492	1.570	1.563	1.619
	27,9%	29,1%	30,2%	31,1%	26,1%	28,9%	23,8%	21,4%	21,3%	22,2%	22,6%	23,1%
10-15 metų	747	769	835	747	802	767	612	648	691	772	782	838
	6,8%	6,4%	6,9%	9,8%	8,2%	8,1%	9,1%	9,5%	9,9%	10,9%	11,3%	11,9%
15-20 metų	6	15	29	112	169	199	139	143	136	154	178	194
	0,1%	0,1%	0,2%	1,5%	1,7%	2,1%	2,1%	2,1%	1,9%	2,2%	2,6%	2,8%
20-25 metai	2	2	1	3	8	9	12	12	9	10	13	13
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%
Iki gyvos galvos	34	56	61	68	77	84	82	85	92	96	100	108
	0,3%	0,5%	0,5%	0,9%	0,8%	0,9%	1,2%	1,2%	1,3%	1,4%	1,4%	1,5%

* Kartu su arešto bausme.

** Šiuo atveju nuo 5 d. iki 6 mėn., nes arešto bausmė, kuri čia taip pat įskaičiuota, gali būti paskirta nuo 5 iki 90 dienų.

Darytina išvada, kad tam tikri reikšmingi pokyčiai vyko iki 2003 m., o nuo 2004 m. pozityvių tendencijų nėra. Pavyzdžiui, 1997-1998 m. 3-6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę (metų pabaigoje) reikėjo atlikti mažiau nei 1 % šia bausme nuteistų asmenų, 6-12 mėnesių – šiek tiek daugiau nei 2 % nuteistųjų. 2003-2004 m. tokių asmenų dalis padidėjo iki atitinkamai 3-4 % ir 5-6 %. Galima kelti hipotezę, kad naujajame BK numatyti papildomi apribojimai laisvės atėmimo bausmės taikymui, galbūt ir arešto bausmė, lėmė tokias tendencijas. Kitaip tariant, Lietuvoje priimant tam tikrus sprendimus, būtina atsižvelgti į tai, jog baudžiamasis politinis kontekstas verčia ieškoti būdų, kaip galėtų būti trumpinama laisvės atėmimo bausmės trukmė. Aktualūs baudžiamosios politikos uždaviniai Lietuvoje yra susiję ne su pasirinkimu tarp trumpalaikio įkalinimo ir kitų alternatyvų (kaip tai yra daugelyje Vakarų Europos šalių), bet pirmiausia tarp ilgalaikio ir trumpalaikio įkalinimo. Baudimo praktikos Lietuvoje analizė rodo, kad naujajame BK numatytos alternatyvios bausmės (pirmiausiai – bauda ir laisvės apribojimas) pakeitė ne realią laisvės atėmimo bausmę, tačiau jos vykdymo atidėjimo alternatyvą, o viešųjų darbų bausmė (greičiausiai – dėl trūkstamos jos vykdymo infrastruktūros) taikoma vis rečiau – 2008 m. buvo pritaikyta tik 261 atvejų (1,8 % visų paskirtų bausmių).

Atlikus 554 teismo nuosprendžių, kuriais nuteistiesiems buvo paskirtos arešto bausmės, analizę, pažymėtina, kad 29 % nuteistųjų ši bausmės rūšis paskirta anksčiau nuteistiems asmenims, 16 % – anksčiau teistiems vieną kartą, 31 % – anksčiau teistiems 2-4 kartus, 20 % – anksčiau teistiems nuo 5 iki 10 kartų ir 4 % – anksčiau teistiems daugiau nei 10 kartų. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma arešto bausmių taikoma už turtines nusikalstamas veikas, dalyje kurių griežčiausia sankcija yra areštas (pvz. 178 str. 4 dalis), galima daryti išvadą, kad arešto bausmė yra efektyvi tik nedideliame skaičiui nuteistųjų, tuo tarpu už tas pačias nusikalstamas veikas ne pirmą kartą teisiamiesiems asmenims – arešto bausmė yra neefektyvi.

Pažymėtina, kad į arešto bausmę gali būti pakeistos viešųjų darbų (BK 46 str. 7 d.), baudos (BK 47 str. 7 d.) ir laisvės apribojimo (BK 48 str. 10 d.) bausmės, kurias nuteistasis vengia atlikti.

Atlikus teismo nuosprendžių, priimtų 2004-2009 m., kuriais remiantis 867 asmenys atliko arešto bausmę, 314 asmenims (36 proc.) (iš jų 74 nepilnamečiams), ši bausmės rūšis buvo pakeista jiems nevykdant kitų paskirtų bausmių. 187 asmenims (60 proc.) areštas paskirtas nevykdant paskirtos laisvės apribojimo bausmės, 78 asmeniui (25 proc.) – nevykdant baudos bausmės, 38 asmenims (12 proc.) – nevykdant viešųjų darbų bausmės. Pažymėtina, kad 3 proc. nuteistųjų paskirta arešto bausmė, vykdoma poilsio ir švenčių dienomis, pažeidus jos vykdymo reikalavimus, paskirta atlikti bendra tvarka. Iš teismo nutarčių, kuriomis tam tikros bausmės pakeistos į arešto bausmę matyti, kad nuteistieji daugeliu atveju vengia mokėti baudą ir siekia ar sutinka, kad teismas baudą pakeistų areštu. Panašiai vengiama atlikti ir viešuosius darbus. Pagrindinis tokio elgesio motyvas yra tas, kad arešto metu asmuo yra valstybės išlaikomas ir tuo pačiu atlieka bausmę. Tuomet areštas iš dalies praranda savo baudžiamąją ir prevencinę paskirtį.

Remiantis minėtų teismo nuosprendžių analize, darytina išvada, kad tam tikra (ženkli) dalis asmenų, nuteistų baudos ar viešųjų darbų bausmėmis, yra linkę siekti, kad minėtas bausmes teismas jiems pakeistų į arešto bausmę, kadangi šiuo metu galiojančios bausmių keitimo taisyklės, numatytos BK 65 straipsnyje (1 arešto para prilyginama 2 MGL dydžio baudai ar 6 viešųjų darbų valandoms), sudaro prielaidas arešto bausmei tapti sąlyginai švelnesne bausme, nei baudos ar viešųjų darbų bausmės. Pavyzdžiui, paskyrus asmeniui 5 MGL baudą (650 Lt), jam tektų atlikti tik 2 paras arešto. Šiuo atveju, toks trumpas bausmės laikotarpis nesudaro prielaidų resocializuoti nuteistąjį, be to, pakeisti paskirtą baudą dažniausiai siekia ne kartą teisti, nuolatinių pajamų neturintys asmenys, kuriems keletos parų praleidimas areštinėje nesukelia „šoko“, atgrasančio nuo naujų nusikaltimų darymo. Su analogiška situacija dažnai susiduriama ir keičiant viešųjų darbų bausmę. Todėl darytina išvada, kad reikėtų atsisakyti baudos keitimo į arešto bausmes galimybes. Manytina, kad paskirta bauda, kurios išieškojimas iš asmens Civilinio proceso tvarka galėti „persekioti asmenį“ praktiškai neterminuotą laiką, būtų kur kas efektyvesnė priemonė nuteistojo atžvilgiu bei ekonomiškesnė jos vykdymo atžvilgiu.

5. Suinteresuotų asmenų pastabos ir pasiūlymai

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau vadinama – LAT) nepritaria arešto bausmės pašalinimui iš bausmių sistemos. LAT pažymi, kad nors arešto bausmės vykdymo ekonominiai kaštai yra dideli ir prilygsta laisvės atėmimo bausmės vykdymo ekonominiams kaštams, tačiau ekonominiai faktoriai vertinant taikomą bausmių sistemą negali būti absoliutinami. LAT konstatuoja, kad arešto bausmė laikytina pažangia todėl, kad sudarydama prielaidas stipriai paveikti asmenis, padariusius nusikalstamas veikas, dėl savo trumpalaikio pobūdžio nenutraukia jų pataisymui svarbių socialinių ryšių. Taip pat pažymima, kad nesant galimybės skirti arešto bausmę, būtų sudarytos prielaidos žymiai dažniau taikyti terminuoto laisvės atėmimo bausmę, ženkliai apsunkinančią minėtus ryšius. LAT taip pat mano, kad arešto bausmės pašalinimas iš bausmių sistemos sudarytų prielaidas pažeisti konstitucinius bausmės individualizavimo, proporcingumo, teisingumo ir teisinės valstybės principus.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra, pateikdama savo nuomonę, pažymi, kad arešto bausmė laikytina valstybės prievartos priemone asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusižengimus, neatsargius ir nesunkius nusikaltimus ir pakankamai plačiai taikoma Lietuvos teismų praktikoje. Griežtų apribojimų taikymas atliekant paskirtą arešto bausmę traktuotinas kaip „šoko terapija“ nuteistajam, todėl taip pat nepritariama šios bausmės rūšies naikinimui.

Generalinė prokuratūra, nepritaridama nuomonei, kad arešto bausmės reikėtų atsisakyti visiškai, nes taip būtų išbalansuota bausmių sistema, mano, kad už konkrečius nesmurtinius, nesunkius ar apysunkius dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus teismas galėtų skirti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Generalinės prokuratūros nuomone, svarstyтина galimybė suaugusiems asmenims numatyti ir taikyti baudžiamojo poveikio priemonę – atidavimą į probacijos

įstaigą (panaši priemonė yra numatyta BK 88 str. ir taikoma nepilnamečiams – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Tokia priemonė galėtų būti taikoma vietoje paskirtos arešto bausmės ar trumpalaikio laisvės atėmimo. Jeigu asmuo, kuriam būtų taikomas atidavimas į probacijos įstaigą, piktybiškai pažeistų buvimo tokioje įstaigoje tvarką, jam teismo sprendimu būtų vykdoma arešto ar terminuoto laisvės atėmimo bausmė.

Teisės institutas, apibendrinęs arešto bausmės taikymo praktiką Lietuvoje ir Europos Sąjungos valstybėse, pažymi, kad nuomonės dėl trumpalaikio įkalinimo poveikio, siekiant specialiosios bei bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos, išsiskiria. Visgi didesnė dalis tyrinėtojų laikosi nuomonės, jog trumpalaikis įkalinimas gali būti efektyvus tik nedidelei daliai nuteistųjų. Lietuvoje nėra atlikta jokių trumpalaikio įkalinimo poveikio nuteistiesiems ir jų socialinei aplinkai tyrimų, todėl apie šios bausmės efektyvumą sunku daryti apibendrinančias išvadas. Atsižvelgiant į tai, kad arešto bausmė teismų praktikoje traktuojama kaip alternatyva laisvės atėmimui (nors tokia nuomonė diskutuotina), taip pat tai, kad Lietuvoje laisvės atėmimas taikomas santykinai dažnai, o jo trukmės vidurkis yra labai didelis, Teisės instituto manymu, artimiausiu metu arešto bausmė turėtų išlikti Lietuvoje taikomų kriminalinių bausmių sistemoje. Kartu būtų svarbu plėsti kitos perspektyvios bausmės – viešųjų darbų vykdymo infrastruktūrą.

Teisės institutas taip pat pažymi, kad arešto bausmės esmę sudaro laisvės atėmimas, todėl tikslinga numatyti papildomus apribojimus šios bausmės taikymui už baudžiamuosius nusižengimus – už juos ji turėtų būti taikoma tik išimtiniais atvejais (analogiškai, kaip ir apribojimai laisvės atėmimo bausmės taikymui už nusikaltimus pagal BK 55 str.), taip pat apriboti jos taikymo galimybes nepilnamečiams (kaip ir BK 91 str. 3 d.).

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedra pritaria nuostatai, kad arešto bausmę reikėtų pakeisti į alternatyvias laisvės atėmimui bausmes. Pateiktoje nuomonėje pažymima, kad arešto bausmė laikoma ne alternatyva laisvės atėmimui, kaip rekomenduojama Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje (73)17, o griežčiausia iš visų bausmių, žalojančių nuteistųjų psichinę sveikatą, padedančia plisti nusikalstamo pasaulio tradicijoms. Kartu atkreipiamas dėmesys, kad minėtoje rezoliucijoje rekomenduojama apriboti trumpalaikių bausmių, susijusių su laisvės atėmimu skyrimą, nes tai didina nuteistų asmenų skaičių, penitencinių įstaigų statybų ir išlaikymo finansines išlaidas, taip pat rekomenduojama propaguoti režimo metodus, apimančius mažiau izoliavimo ir neužtraukiančių asmeniui „socialinės dėmės“. Be to, alternatyvos laisvės atėmimui ir jų realizacija sąlygoja sėkmingą teisės pažeidėjų socialinę rehabilitaciją, reikalauja daug mažesnių ekonominių kaštų, nei laisvės atėmimas. Katedros mokslininkai siūlo keisti arešto bausmę į kitas su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes ar baudžiamojo poveikio priemones:

- Probaciją, kaip nepriklausomą sankciją, skiriama be įkalinimo bausmės;
- Viešuosius darbus;
- Atlyginimą nuo nusikaltimo nukentėjusiam asmeniui;
- Priverstinį narkomanų, alkoholikų ir turinčių psichinių sutrikimų asmenų gydymą, jei jų polinkiai turi įtakos nusikalstamam elgesiui;
- Intensyvią tam tikrų pažeidėjų kategorijų priežiūrą;
- Judėjimo laisvės apribojimą tokiomis priemonėmis, kaip komendanto valandos įvedimas ar elektroninis monitoringas.

5. Pasiūlymai dėl arešto bausmės taikymo tobulinimo

1. Darytina išvada, kad šiuo metu atsisakius arešto bausmės, teigiamų rezultatų sprendžiant nusikalstamų veikų prevencijos, nuteistųjų resocializacijos ir laisvės atėmimo vietų perpildymo problemas iš esmės nebūtų sulaukta. Svarstyti arešto bausmės atsisakymo klausimą būtų tikslinga tik laisvės atėmimo vietose visiškai perėjus prie kamerinės sistemos, kai praktiškai išnyktų šiuo metu egzistuojantis skirtumas tarp areštinių ir pataisos namų. Tokiu būdu, nuteistiems arešto

bausmes atliekant atskirose kamerose, dėl padidėjusio jų izoliavimo nuo kitų nuteistųjų terminuotu laisvės atėmimu grupių, ženkliai sumažėtų šių nuteistųjų grupių vidinė komunikaciją ir žalingos laisvės atėmimo vietų subkultūros daroma įtaka jų resocializacijai. Tik įvykus šiems organizaciniams bausmių vykdymo pokyčiams, nebeliktų prasmės Baudžiamajame kodekse numatyti atskiros arešto bausmės, vietoj jos taikant trumpalaikio laisvės atėmimo bausmes (panaikinus šiuo metu nustatytą minimalią laisvės atėmimo trukmės ribą). Kartu pažymėtina, kad Lietuvos įkalinimo įstaigoms perėjus prie kamerinės sistemos, būtų galima panaikinti šiuo metu nepilnai užpildytas areštines, o jų patalpas perduoti laisvės atėmimo vietoms, kas leistų bent iš dalies sumažinti kai kurių pataisos įstaigų ir tardymo izoliatorių (ypač Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo, Šiaulių tardymo izoliatoriaus) perpildymo problemą.

2. Šiuo metu būtų tikslinga spręsti tik dėl dalies areštinėse esančių vietų skaičiaus sumažinimo ir jų patalpų perdavimo laisvės atėmimo bausmes ar suėmimą vykdančių įstaigų reikmėms. Siūlytina pakeisti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. rugsėjo 30 d. įsakymą Nr. 243 „Dėl didžiausio leidžiamų laikyti kiekvienoje areštinėje nuteistųjų skaičiaus patvirtinimo“, sumažinant didžiausią leidžiamų laikyti Šiaulių tardymo izoliatoriaus areštinėje nuteistųjų skaičių nuo 26 iki 18 (esamas areštinės užpildymas siekia 53 %), Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime – nuo 16 iki 10 (esamas areštinės užpildymas siekia 41 %), Kauno nepilnamečių pataisos namuose – tardymo izoliatoriuje – nuo 27 iki 10 (esamas areštinės užpildymas siekia 22 %), Marijampolės pataisos namuose – nuo 80 iki 45 (esamas areštinės užpildymas siekia 36 %), Panevėžio pataisos namuose – nuo 26 iki 18 (esamas areštinės užpildymas siekia 37 %), Pravieniškių 3-juosiuose pataisos namuose nuo 67 iki 47 (esamas areštinės užpildymas siekia 56 %).

Teismo nuosprendžių (nutarčių), kuriais asmenims paskirta arešto bausmė (paskirta bausmė pakeista į arešto bausmę) analizė leidžia daryti išvadą, kad dėl BK 65 straipsnyje numatytų bausmių keitimo taisyklių, baudos ir viešųjų darbų bausmės, keičiant jas arešto bausme, iš dalies praranda savo baudžiamąją ir prevencinę paskirtį. Kadangi, dėl palankaus baudos bausmės ir arešto bausmės keitimo santykio (1 arešto para prilyginama 2 MGL dydžio baudai), šia galimybe naudojasi nemaža dalis darbingo amžiaus, tačiau dažniausiai niekur nedirbančių ar nereguliaris pajamas gaunančių asmenų, vietoj paskirtos baudos pasirenkančių atlikti nuo kelių iki keliolikos parų arešto bausmę, valstybei šios bausmės vykdymas sukuria neproporcingai didelius ekonominius kaštus, o tokių asmenų resocializacija, šiems arešto bausmę atliekant itin trumpą laikotarpį, tampa iš esmės neįmanoma. Darytina išvada, kad būtų tikslinga atsisakyti baudos bausmės keitimo į arešto bausmę galimybės, paliekant galimybes paskirtas baudas iš asmenų išieškoti Civilinio proceso nustatyta tvarka.

Direktorė

Simona Mesonienė

Vyriausiasis specialistas

Tauras Rutkūnas